

Dobrochna Ossowska-Salamonowicz

ORCID 0000-0002-6617-9096

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
dobrochna.ossowska@uwm.edu.pl

Monika Giżyńska

ORCID 0000-0002-5483-9878

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
monika.gizynska@uwm.edu.pl

POJĘCIE WOLNOŚCI RELIGIJNEJ W REPUBLICE ŁOTEWSKIEJ¹

WPROWADZENIE

Celem, jaki postawiły sobie autorki w poniższym tekście, jest analiza orzecznictwa łotewskiego Sądu Konstytucyjnego i Sądu Najwyższego w kwestii zagadnień dotyczących wolności sumienia i wyznania. Szczególna uwaga poświęcona została problemom związanym z funkcjonowaniem Kościołów (tj. zakazu rejestracji Kościoła ze względu na wprowadzającą w błąd nazwę) czy ograniczeniami wolności wyznania więźniów. Autorki poddają analizie także normy konstytucyjne oraz ustawowe odnoszące się do wolności religijnej w Republice Łotewskiej.

NORMY PRAWNE REGULUJĄCE WOLNOŚĆ RELIGIJNĄ W REPUBLICE ŁOTEWSKIEJ

Materia wyznaniowa w przypadku Łotwy znalazła swoje unormowania prawne zarówno w przepisach rangi konstytucyjnej², jak również w ustawodawstwie

- 1 Publikacja została napisana w wyniku odbywania przez autorki stażu w Rydze na Wydziale Prawa Uniwersytetu Łotewskiego, współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego (Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój), zrealizowanego w projekcie Program Rozwojowy Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, POWR.03.05.00-00-Z310/17.
- 2 Unormowania prawne traktujące o indywidualnych gwarancjach wolności myśli, sumienia i przekonań religijnych zostały umieszczone w zdaniu pierwszym art. 99 w rozdziale VIII Konstytucji zatytułowanym *Podstawowe prawa człowieka*, zawierającym katalog praw i wolności człowieka i obywatela. Zaś przepisy dotyczące zasad instytucjonalnych relacji między państwem a Kościołem zamieszczone zostały w zdaniu drugim przywoływanego art. 99 Konstytucji; Latvijas Republikas Satversmes, Latvijas Vēstnesis, 1.07.1993 Nr 43. Tekst w języku angielskim dostępny na stronie internetowej: www.satv.tiesa.gov.lv; tekst polski: Konstytucja Republiki Łotewskiej uchwalona na

zwykłym – w ustawie o organizacjach religijnych³. Z art. 2 u.o.r. wynika, iż przyjęcie przez ustawodawcę takich rozwiązań ma zapewnić mieszkańcom Łotwy korzystanie z prawa do wolności religijnej, która obejmuje prawo do swobodnego wyrażania swoich myśli i przekonań religijnych, indywidualnie lub wspólnie z innymi. Ponadto z prawa do wolności religijnej wynika, że nikt nie może zmuszać ani być zmuszanym do wybierania ani wyznawania jakiegokolwiek religii albo wiary.

W u.o.r. sformułowane zostały także postanowienia odnoszące się do wychowania religijnego dzieci. Zgodnie z nimi rodzice i opiekunowie troszczą się o zgodne ze swymi przekonaniami religijne i etyczne wychowanie swych dzieci⁴. Zgodnie z art. 5 u.o.r. wyznania chrześcijańskie mogą być nauczane w szkołach państwowych i samorządowych. Nauczanie odbywa się na wniosek zainteresowanych. W przypadku osób małoletnich w ich imieniu wnioski składają rodzice lub opiekunowie. Katechezy chrześcijańskie są organizowane zgodnie z programem akceptowanym przez Ministerstwo Szkolnictwa i Nauki. Mogą być prowadzone przez nauczycieli Kościołów: luterańskiego, rzymskokatolickiego, prawosławnego, starowierców i baptystów, jeśli w uczestniczeniu w katechezach zgłosi udział grupa 10 osób. Katecheza i zajęcia z etyki finansowane są z budżetu państwa⁵.

W świetle powyższych uregulowań istotne wydają się również przepisy zawarte w ustawie o obowiązkowej służbie wojskowej, a odnoszące się do odbywania zasadniczej służby wojskowej. Zgodnie z nimi nikt nie może być zmuszony do jej odbywania, jeżeli jest to sprzeczne z jego sumieniem lub wyznaniem religijnym. W takim przypadku w zamian trzeba odbyć służbę zastępczą⁶.

Poprzez normy zwarte w zdaniu drugim art. 99 Konstytucji ustrojodawca przyjął odłączenie Kościoła od państwa. Opowiedzenie się za świeckością Republiki Łotewskiej rodzi określone konsekwencje w życiu publicznym, funkcjonowaniu państwa, systemie edukacji, równouprawnieniu obywateli w zakresie praw politycznych i cywilnych. Świeckość oznacza neutralność państwa w sprawach religii i przekonań. Uznanie autonomii i niezależności Kościołów

Zgromadzeniu Ustawodawczym 15 lutego 1922 r. i wprowadzona w życie 7 listopada 1922 r., tłum. L. Gołubiec, Warszawa 2001 (dalej: Konstytucja lub Konstytucja Republiki Łotewskiej); zob. też R. Balodis, *On the Situation in Latvia in Respect of Observing the European Convention on Human Rights Connection with Realisation of the Rights Included in Article 9*, http://home.lu.lv/~rbalodis/Publikācijas/Church_Law/ECHR_Article_9_Cyprus_Balodis_o8.pdf [dostęp: 14 lutego 2022].

3 Religisko organizaciju Likus z dnia 7 września 1995 r., *Latvijas Vestnesis*, 26.09.1995 Nr 146 ze zm.; tekst ustawy w języku angielskim dostępny na stronie internetowej: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/36874-law-on-religious-organisations> [dostęp: 13 lutego 2022] (dalej: u.o.r.).

4 Art. 5 ust. 3 u.o.r.

5 R. Balodis, *Państwo i kościół w Łotwie* [w:] G. Robbers (red.), *Państwo i kościół w krajach Unii Europejskiej*, tłum. J. Łopatowska-Rynkowska, M. Rynkowski, Wrocław 2007, s. 252–253.

6 Tamże, s. 257–258.

Pojęcie wolności religijnej w Republice Łotewskiej

i państwa we właściwych dla nich dziedzinach prowadzi do rozgraniczenia ich kompetencji oraz do suwerenności każdego z nich⁷.

Zgodnie z art. 5 ust. 2 u.o.r. państwo nie opowiada się za żadnym wyznaniem czy wspólnotą wyznaniową. O poszanowaniu przez państwo suwerenności Kościołów i organizacji religijnych świadczą także przepisy dające im autonomię i swobodę wykonywania kultu religijnego⁸. Autonomia sprowadza się do sfery wewnętrznego działania, która nie może być kwestionowana ani ograniczana przez państwo⁹. Stanowisko to znalazło odzwierciedlenie w przepisach u.o.r. mówiących o tym, iż organizacje religijne bez przeszkód korzystają z prawa do używania nazw i symboli religijnych organizacji¹⁰, odpowiadają obrzędy¹¹, są właścicielami domów modlitwy¹², prowadzą instytucje dobroczynne¹³ i szkoły przygotowujące duchownych¹⁴. Z przyznanej autonomii wynika prawo Kościołów i organizacji religijnych do kształtowania struktur organizacyjnych ich wewnętrznych organów oraz zasad obsadzania stanowisk¹⁵.

W Republice Łotewskiej państwo traktuje na równi wszystkie organizacje religijne. Atrybut niezależności przysługuje zaś państwu i poszczególnym związkom wyznaniowym w ich stosunkach zewnętrznych. W aspekcie negatywnym niezależność to odrzucenie ścisłego powiązania państwa i Kościoła, w aspekcie pozytywnym zaś to uznanie istnienia dwóch odmiennych typów społeczności, tj. państwa jako społeczności politycznej i związków wyznaniowych jako

⁷ Więcej na temat relacji państwo–Kościół na Łotwie zob. M. Giżyńska, *Model relacji państwo–kościół w Republice Łotewskiej*, „Studia Politologiczne” 2012, t. 23, s. 289–299. Valdis Ziemelis pisze, że „w 2004 roku podpisano porozumienie między państwem a siedmioma tradycyjnymi kościołami – Łotewskim Kościołem Ewangelicko-Luterańskim, Łotewskim Kościołem Prawosławnym, Związkiem Kongregacji Baptystycznych, Centralną Radą Staroobrzędowców Kościoła Pomor, Związkiem Adwentystów Dnia Siódmego Kongregacji Łotewskich, Zjednoczonym Kościołem Metodystycznym i Żydowskim Kościołem Religijnym w Rydze. Umowy te uznają zatem szczególną rolę wyżej wymienionych tradycyjnych Kościołów chrześcijańskich w istnieniu łotewskiego systemu prawnego i systemu wartości społecznych, a także ich wkład w proces moralności i socjalizacji społeczeństwa, nawiązaną współpracę między państwem a Kościołami Łotwy w dziedzinie edukacji, opieki społecznej i psychicznej”; V. Ziemelis, *Baznīca un valsts – šķirti vai kopā? [Kościół i państwo – rozdzieleni czy razem?]*, <https://www.delfi.lv/news/versijas/valdis-ziemelis-baznica-un-valsts-skirti-vai-kopa.d?id=16907653> [dostęp: 17 lutego 2022].

⁸ Treść art. 5 ust. 2 u.o.r. brzmi: „Państwo chroni prawa organizacji religijnych przewidzianych w ustawie. Organom państwowym i samorządu lokalnego a także innym instytucjom publicznym nie przysługuje prawo do interwencji w religijną działalność organizacji religijnych”.

⁹ W nauce przyjmuje się jednak, iż w przypadku kolizji norm pierwszeństwo mają normy prawa państwowego. Zob. R. Sobański, *Prawo kanoniczne a krajowy porządek prawny*, „Państwo i Prawo” 1999, z. 6, s. 3–17.

¹⁰ Art. 13 u.o.r.

¹¹ Art. 14 u.o.r.

¹² Art. 16 u.o.r.

¹³ Art. 7 u.o.r.

¹⁴ Art. 13 u.o.r.

¹⁵ Art. 14 u.o.r. stanowi, iż wspólnoty i związki religijne mają wolność organizacji własnych hierarchii i struktur. Wewnętrzna organizacja tworzona jest na podstawie statutow i innych aktów samych wspólnot i związków wyznaniowych.

społeczności religijnych. Stwierdzić więc trzeba, że miejsce Kościoła w porządku ustrojowym opiera się na gwarancjach prawnych jego integralności w sferze religijnej i strukturalno-organizacyjnej¹⁶.

ORZECZNICTWO W SPRAWACH WOLNOŚCI RELIGII

W kontekście swobody sumienia i wyznania istotne jest orzeczenie Sądu Konstytucyjnego z 26 kwietnia 2018 r.¹⁷ Sąd Konstytucyjny orzekł w sprawie „zgodności § 7 ust. 2 i § 8 ust. 4 u.o.r. z art. 99 i art. 102 Konstytucji Republiki Łotewskiej (Konstytucji) oraz o zgodności § 7 ust. 3 u.o.r. z art. 91, 99 i art. 102 Konstytucji Republiki Łotewskiej”. Sprawa została wszczęta na podstawie wniosku Sądu Najwyższego. Sąd Najwyższy rozpatrywał sprawę dotyczącą prawa Łotewskiego Autonomicznego Kościoła Prawosławnego (Latvijas Pareizticīgā Autonomā Baznīca) do założenia Kościoła. Zaskarżone normy ustawy zabraniały tej wspólnocie to uczynić.

Sąd Najwyższy orzekł, że zaskarżone normy w zakresie, w jakim odmawiają 10 (lub więcej) nowo powstałym kongregacjom prawa do założenia Kościoła, ustanawiając dla nich dziesięcioletni okres ponownego zarejestrowania oraz przewidując, że w ramach jednego wyznania może powstać tylko jeden związek wyznaniowy (Kościół), bezpodstawnie ograniczają prawa organizacji religijnych do wolności wyznania i zrzeszania się, zagwarantowane w Konstytucji. Ponadto ustanowione w ustawie ograniczenie, które pozwala na założenie tylko jednego Kościoła w ramach jednego wyznania, jest sprzeczne z zasadą równości. Zaskarżone normy stawiają w nierównej sytuacji różne wspólnoty religijne w ramach jednego wyznania, ponieważ zezwalają tylko jednej z tych wspólnot na utworzenie związku wyznaniowego (Kościoła). Co więcej, z tego prawa skorzystać może tylko ta, która uczyni to pierwsza.

Ustawodawca łotewski, wprowadzając ograniczenia swobody rejestracji związków wyznaniowych, wychodził z założenia, że każdy kraj ma prawo do wypracowania takiego modelu stosunków między państwem a organizacjami religijnymi, który jest zgodny z jego systemem prawnym, doświadczeniami historycznymi i wartościami kulturowymi. Związek religijny (Kościół) jest odrębnym rodzajem organizacji religijnej – najwyższą formą organizacji. Każdy ma prawo do korzystania z prawa do wolności wyznania poprzez tworzenie

¹⁶ L. Geikina, *Apziņas brīvība un reliģisko organizāciju likums: Latvijas un Krievijas gadījumi* (Freedom of Conscience and the Law on Religious Organisations: Cases of Latvia and Russia), „Cels / Way” 2018, nr 69, s. 45–60.

¹⁷ <https://www.vestnesis.lv/url/298702> [dostęp: 17 lutego 2022].

Pojęcie wolności religijnej w Republice Łotewskiej

organizacji religijnych – zgromadzeń. Nikt jednak nie ma prawa do żądania utworzenia organizacji religijnej o określonej formie.

Celem obowiązku ponownej rejestracji (czyli kwestionowanej regulacji art. 8 ust. 4 ustawy w wersji do 26 kwietnia 2018) było przede wszystkim zapobieganie nadużywaniu statusu związku wyznaniowego (Kościoła) oraz działaniom niezgodnym z prawem, zagrażającym bezpieczeństwu i porządkowi publicznemu. Zatem takie ograniczenie służy celowi zgodnemu z prawem, tj. ochronie praw innych osób i bezpieczeństwa publicznego.

Państwo bowiem ma prawo przewidzieć warunki wstępne rejestracji osób prawnych oraz ustanowić różne warunki w odniesieniu do organizacji religijnych ze względu na ochronę osób przed potencjalnie negatywnymi lub szkodliwymi skutkami działania pseudokościołów (związków wyznaniowych), a także w celu zapobiegania nielegalnej działalności nowo utworzonych organizacji religijnych. Weryfikacja lojalności nowo powstałych organizacji religijnych wobec podstawowych wartości państwa i zgodności działań z aktami prawnymi jest bowiem w pełni uzasadniona¹⁸.

Sąd Konstytucyjny, odnosząc się do orzeczenia Sądu Najwyższego, stwierdził, że z zakwestionowanych norm wynikały dwa trwałe ograniczenia, i zbadał każde z tych ograniczeń oddzielnie. Po pierwsze, Sąd Konstytucyjny zbadał, czy ograniczenie ustanowione w § 7 ust. 2 i § 8 ust. 4 u.o.r., które przewidywały dla nowo powstałych kongregacji dziesięcioletni okres ponownej rejestracji, podczas którego nie mogły one zakładać związków wyznaniowych (Kościołów), było zgodne z Konstytucją. Następnie Sąd Konstytucyjny zbadał konstytucyjność ograniczenia ustanowionego w § 7 ust. 3 u.o.r., który zezwalał na założenie tylko jednego związku wyznaniowego (Kościoła) w ramach jednego wyznania.

Sąd Konstytucyjny, analizując zgodność u.o.r. z art. 99 Konstytucji, zauważył, że przekonania religijne w rozumieniu art. 99 mogą być interpretowane szeroko.

¹⁸ Do orzeczenia Sądu Konstytucyjnego z dnia 26 kwietnia 2018 r., sygn. akt 2017-18-01, odwołał się Sąd Najwyższy w sprawie z dnia 30 czerwca 2020 r., sygn. akt SKA-233/2020. Potwierdził, że autonomia wspólnot religijnych jest nieodzowną częścią pluralizmu niezbędnego w demokratycznym społeczeństwie, a zatem leży u podstaw gwarancji zawartej w art. 9 Konwencji (zob. wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 15 września 2009 r. w sprawie *Miroļubovs* przeciwko Łotwie, skarga nr 798/05, pkt 80). Z kolei norma podobna do art. 102 Konstytucji zawarta jest w art. 11 Konwencji. Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, że sprawy dotyczące organizacji wspólnot religijnych należy rozpatrywać w kontekście art. 11 Konwencji, który chroni związki wyznaniowe przed nieuzasadnioną ingerencją państwa. Gdyby wolność wyznania nie chroniła życia organizacyjnego wspólnot religijnych, wszystkie inne aspekty wolności religijnej również zostałyby osłabione (zob. wyrok Wielkiej Izby Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 26 kwietnia 2016 r. w sprawie *Izzettin Dogan i inni* przeciwko Turcji, skarga nr 62649/10, pkt 93). W przedmiotowej sprawie Sąd Najwyższy musiał rozpoznać kwestię autonomii Kościoła w kwestii nazwy Kościoła i dopuszczalności zmiany jego władz; zob. <https://www.at.gov.lv/en/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/cilvektiesibas/domu-apzinas-un-religijas-briviba?lawfilter=o&year=o> [dostęp: 15 lutego 2022].

Wolność wyznania jest przede wszystkim kwestią indywidualnej wiary, ale obejmuje również wolność „okazywania religii” indywidualnie i prywatnie lub razem z innymi, publicznie i z tymi, którzy podzielają tę samą wiarę. Prawo wierzących do wolności wyznania, które obejmuje prawo do wspólnego okazywania swojej religii, zapewnia, że wierzący mogą się zjednoczyć i że państwo nie może nadmiernie ingerować w te prawa.

Wolność wyznania ustanowiona w art. 99 Konstytucji obejmuje różne typy poglądów religijnych, niereligijnych i ateistycznych, a także prawo do przyjęcia lub nieprzynależności do żadnej religii. Wymiar wolności zawarty w art. 99 Konstytucji jest ważnym elementem kształtującym tożsamość i poglądy życiowe wierzących. Rozpatrując ten artykuł w powiązaniu z art. 116 Konstytucji, można stwierdzić, że wewnętrzny aspekt wiary (łac. *forum internum*) jest oddzielony od prawa do praktykowania religii lub od wyrażania przekonań religijnych jako zewnętrznego wyrazu prawa do wolności wyznania (łac. *forum externum*). Chociaż wolność wyznania jest przede wszystkim kwestią wewnętrznej świadomości człowieka, dotyczy ona również prawa do praktykowania swojej religii lub przekonań. Wyrażanie wierzeń religijnych obejmuje praktykowanie kultów, odprawianie ceremonii religijnych i rytualnych oraz głoszenie nauk. Tylko zewnętrzne wyrażanie przekonań religijnych jest ograniczone.

Art. 102 Konstytucji chroni różne formy, w których przejawia się wolność zrzeszania się. Gdyby wolność wyznania nie chroniła życia organizacyjnego wspólnot religijnych, wówczas również wszystkie inne aspekty wolności religijnej zostałyby podważone. Stąd Sąd Konstytucyjny uznał, że prawo organizacji religijnej do wolności zrzeszania się o charakterze działalności religijnej mieści się w zakresie zarówno art. 99, jak i art. 102 Konstytucji.

Ponadto Sąd Konstytucyjny uznał, że na ograniczenie prawa do zrzeszania się w celu wykonywania wolności religii składa się nie tylko odmowa przyznania statusu osoby prawnej. Stanowi je także regulacja utrudniająca wspólnotom religijnym korzystanie z innych form organizacyjnych w celu realizacji prawa do zrzeszania się dla realizacji prawa do wolności religii. Zgodnie z § 13 ust. 1 u.o.r. wspólnota religijna uzyskuje status osoby prawnej już w momencie zarejestrowania jako zgromadzenie, jednakże ten status przyznawany jest tylko przejściowo.

Odpowiednie zaskarżone normy ograniczają również prawo organizacji religijnych – zgromadzeń – do zrzeszania się w związku wyznaniowym (Kościoły), a tym samym do uzyskiwania wspólnej reprezentacji. Dlatego Sąd Konstytucyjny stwierdził, że zaskarżone normy ograniczają prawo wspólnoty religijnej do zrzeszania się w celu wykonywania prawa do wolności wyznania, tzn. ograniczają prawa podstawowe nowo powstałych zgromadzeń określone w art. 99 i art. 102 Konstytucji.

Pojęcie wolności religijnej w Republice Łotewskiej

Sąd Konstytucyjny stwierdził także, że środek wybrany przez ustawodawcę był odpowiedni dla osiągnięcia uzasadnionych celów. Uznał jednak również, że uzasadnione cele ograniczenia zawartego w zaskarżonych normach mogłyby zostać osiągnięte, przynajmniej w tej samej jakości, za pomocą środków mniej ograniczających prawa jednostki.

Inne normy (przepisy) u.o.r. ustanawiają obowiązek nadzoru, czy organizacje religijne nie naruszają wymogów ustaw regulacyjnych i swoją działalnością nie zagrażają demokratycznemu porządkowi państwowemu, spokojowi publicznemu, zdrowiu i moralności innych osób. Taki środek zapobiegania zagrożeniom dla praw innych osób i bezpieczeństwa publicznego jest alternatywą dla obowiązku corocznej rejestracji; ponadto jest on skutecznie zindywidualizowany i ma zastosowanie wyłącznie do tych organizacji religijnych, które stanowią zagrożenie dla praw innych osób i bezpieczeństwa publicznego.

Ponadto Sąd Konstytucyjny uznał, że § 7 ust. 2 u.o.r. w zakresie, w jakim nie przewidywał prawa nowo powstałych kongregacji do założenia związku wyznaniowego (Kościoła) przed upływem dziesięcioletniego okresu ponownej rejestracji, oraz § 8 ust. 4 u.o.r., który określał wymogi, okres i procedurę tej ponownej rejestracji, był niezgodny z zasadą proporcjonalności, a tym samym niezgodny również z art. 99 i art. 102 Konstytucji.

Celem ustawowej regulacji, która zabraniała kongregacjom rejestrowania w ramach jednego wyznania więcej niż jednego Kościoła, było zmniejszenie rozłamu w organizacjach religijnych, a tym samym, ewentualnie, promowania ochrony członków społeczeństwa przed oszustwem dotyczącym przynależności nowej organizacji do już istniejącego związku wyznaniowego (Kościoła).

Jednak, jak zauważył Sąd Konstytucyjny, państwo nie miało prawa odmówić rejestracji związku wyznaniowego (Kościoła) wspólnocie religijnej, która utożsamia się z wyznaniem, w którego ramach osoba prawna prawa prywatnego – związek wyznaniowy (Kościół) – została już zarejestrowana w państwie¹⁹. Ustawodawca już w innych normach u.o.r. zapewnił, że organizacja religijna, dokonując rejestracji, nie może wprowadzać w błąd społeczeństwa co do swojej przynależności do innej organizacji religijnej, m.in. związku wyznaniowego (Kościoła)²⁰.

¹⁹ W najnowszym orzeczeniu z dnia 6 października 2022 r., sprawa nr SKA-335/2022, Sąd Najwyższy orzekł, że „wolność wyznania ma zastosowanie jednakowo do wszystkich związków wyznaniowych i nie ma powodu, aby zakładać, że jakakolwiek organizacja religijna, która uznaje za swoje wyznanie to samo wyznanie co inna organizacja religijna, ma większe prawo do słów oznaczających to wyznanie. W związku z tym Łotewski Kościół Ewangelicko-Luterański nie ma wyłącznego prawa do używania słowa «ewangelicko-luterański»»; ECLI:LV:AT:2022:1006.A420307816.17.S.

²⁰ Zob. L. Dārziņa, *Ierobežojumi draudzēm izveidot baznīcu neatbilst Satversmei* [Ograniczenia dotyczące zakładania kościoła przez kongregacje są niezgodne z Konstytucją], <https://lvportals.lv/tiesas/295198-ierobežojumi-draudzem-izveidot-baznīcu-neatbilst-Konstytucijai-2018> [dostęp: 16 lutego 2022].

Sąd Konstytucyjny zauważył również, że państwo ma prawo przekazywać poszczególnym organizacjom religijnym niektóre zadania władzy państwowej. Fakt, że zakwestionowane normy zostały uznane za nieważne, nie zakazuje ustawodawcy dokonania w przyszłości kontroli procedury takiego delegowania oraz kręgu tych organizacji religijnych, którym państwo przekazało prawo do zawierania małżeństw, nauczania wiary lub świadczenia usług kapelańskich.

W innym orzeczeniu, z 10 listopada 2009 r., Sąd Konstytucyjny orzekł o zgodności trzeciego zdania art. 10 ust. 3 u.o.r. z art. 99 Konstytucji Republiki Łotewskiej i art. 9 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. W art. 10 u.o.r. określono informacje, które należy zawrzeć w statucie lub równoważnym dokumencie (konstytucji lub regulaminie) organizacji religijnej. Ustęp trzeci tego artykułu przewidywał między innymi, że jeśli kongregacja nie chce przystąpić do jednego z istniejących związków wyznaniowych (Kościołów), należy to zaznaczyć w statucie (konstytucji, regulaminie) z dodaniem, że kongregacja jest autonomiczna. Trzecie zdanie trzeciego akapitu wspomnianego artykułu określało, że przepis o autonomicznym funkcjonowaniu kongregacji nie ma zastosowania do tych wyznań, których reguły kanoniczne nie pozwalają na autonomiczne funkcjonowanie kongregacji.

Na tej podstawie Urząd do Spraw Wyznań (RRA) odmówił rejestracji Łotewskiego Autonomicznego Kościoła Prawosławnego Arcybiskupa Rygi ze względu na fakt, że Łotewski Kościół Prawosławny już istnieje na Łotwie, a jego przepisy kanoniczne nie pozwalają na istnienie autonomicznych kongregacji²¹.

Sąd Konstytucyjny stwierdził, że brak rejestracji organizacji religijnej może prowadzić do naruszenia prawa do wolności wyznania, tj. w państwie mającym system rejestracji organizacji religijnych tylko organizacje religijne zarejestrowane zgodnie z procedurą ustanowioną przez prawo uzyskują status pełnoprawnego podmiotu prawa i mogą korzystać z przywilejów i korzyści związanych z tym statusem, w tym prawa do używania symboli religijnych i wykonywania obrzędów religijnych bez przeszkód, nabywania własności, ochrony swoich praw majątkowych przed sądem itp.

Ponadto uważa, że ograniczenie działalności autonomicznych kongregacji przewidziane w zaskarżonej normie (art. 10 ust. 3 u.o.r.) zostało nałożone w szczególności na korzyść już zarejestrowanych związków wyznaniowych, w celu ochrony ich przed rozpadem. Taka ingerencja w wolność wyznania nie jest jednak uzasadniona ani konieczna w społeczeństwie demokratycznym.

²¹ Od 10 września 2022 r. weszły w życie poprawki do ustawy o Łotewskim Kościele Prawosławnym, stanowiące, że Łotewski Kościół Prawosławny, wraz ze wszystkimi diecezjami, kongregacjami i instytucjami, jest całkowicie niezależny od jakiejkolwiek władzy kościelnej poza Łotwą; zob. E. Brikmane, *O statusie Łotewskiego Kościoła Prawosławnego*, LV portal, <https://lvportals.lv/skaidrojumi/344895-par-latvijas-pareizticigas-baznicas-statusu-2022> [dostęp 23 września 2022].

Pojęcie wolności religijnej w Republice Łotewskiej

Również w orzeczeniu z 18 marca 2011 r. Sąd Konstytucyjny wyraził pogląd, że wolność myśli, sumienia i religii to jedna z najważniejszych wartości w społeczeństwie demokratycznym. Wolność ta obejmuje wszelkiego rodzaju poglądy religijne, niereligijne oraz ateistyczne. Przy dokonywaniu wykładni treści art. 99 Konstytucji Sąd Konstytucyjny musi wziąć pod uwagę także międzynarodowe instrumenty ochrony praw człowieka oraz praktykę ich stosowania. Przepis podobny do art. 99 Konstytucji zawarty jest w art. 9 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności oraz w art. 18 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych. Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC) orzekł, że prawo do wolności myśli, sumienia i religii jest jednym z fundamentów społeczeństw demokratycznych²². Religijny wymiar tego prawa jest ważnym elementem w kształtowaniu tożsamości i poglądów na życie osoby wierzącej, ale jest też wartością dla ateistów, agnostyków, sceptyków i osób nieprzekonanych (zob. np. wyrok z dnia 13 grudnia w sprawie Metropolitan Church of Bessarabia i in. v. Mołdawia, skarga nr 45701/99, pkt 114²³ i z dnia 5 października 2006 r. Moskiewski Oddział Armii Zbawienia przeciwko Rosji, skarga nr 72881/01, pkt 57²⁴).

W przedmiotowej sprawie Sąd Konstytucyjny wydał orzeczenie dotyczące zgodności załącznika nr 1 do Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 30 maja 2006 r. nr 423 „Regulamin wewnętrzny więzienia”, w zakresie, w jakim nie przewiduje on

- 22 Orzeczenie Sądu Konstytucyjnego z dnia 10 listopada 2009, sygn. akt nr 2009-13-0106, <https://www.vestnesis.lv/ta/id/200558-par-tiesvedibas-izbeigsanu-lieta-nr-2009-13-0106> [dostęp: 22 lutego 2022].
- 23 Trybunał powołuje się na swoje utrwalone orzecznictwo, zgodnie z którym zapisana w art. 9 wolność myśli, sumienia i wyznania jest jednym z fundamentów „społeczeństwa demokratycznego” w rozumieniu Konwencji. W swoim wymiarze religijnym jest ona jednym z najistotniejszych elementów składających się na tożsamość osób wierzących i ich koncepcję życia, ale jest również cennym dobrem dla ateistów, agnostyków, sceptyków i osób niezainteresowanych. Od niej zależy pluralizm nierozzerwalnie związany ze społeczeństwem demokratycznym, który został drogo wywalczony na przestrzeni wieków. O ile wolność religijna jest przede wszystkim sprawą indywidualnego sumienia, o tyle zakłada ona również między innymi wolność „manifestowania swojej religii” w pojedynkę i prywatnie lub we wspólnocie z innymi, publicznie i w kręgu tych, których wiarę się podziela. Wolność ta pociąga za sobą, między innymi, wolność posiadania lub nieposiadania przekonań religijnych oraz praktykowania lub niepraktykowania religii (zob. także wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 25 maja 1993 r. w sprawie Kokkinakis przeciwko Grecji, skarga nr 14307/88, § 31 oraz wyrok Wielkiej Izby Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 18 lutego 1999 r. w sprawie Buscarini i inni przeciwko San Marino, skarga nr 24645/94, § 34). Art. 9 wymienia szereg form, jakie może przybierać uzewnętrznianie religii lub przekonań, takie jak kult, nauczanie, praktykowanie i przestrzeganie. Niemniej jednak art. 9 nie chroni każdego czynu motywowanego lub inspirowanego religią lub przekonaniami (zob. wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 1 lipca 1997 r. w sprawie Kalac przeciwko Turcji, skarga nr 20704/92, § 27); wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 13 grudnia 2001 r. w sprawie Kościół Metropolitalny Besarabii i inni przeciwko Mołdawii, skarga nr 45701/99 [dostęp: 14 lutego 2022]; M.A. Nowicki, *Kościół Metropolitalny Besarabii i inni przeciwko Mołdawii – wyrok ETPC z dnia 13 grudnia 2001 r., skarga nr 45701/99* [w:] *Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 1999-2004*, oprac. M.A. Nowicki, Kraków 2005, s. 942.
- 24 Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 5 października 2006 r. w sprawie Moskiewski Oddział Armii Zbawienia przeciwko Rosji, skarga nr 72881/01.

przechowywania przedmiotów religijnych, z art. 99 Konstytucji Republiki Łotewskiej. Załącznik nr 1 do ww. Regulaminu Rady Ministrów reguluje przedmioty i produkty spożywcze, które osoby skazane mogą przechowywać. Przedmioty religijne nie są włączone do niniejszego załącznika i dlatego ich przechowywanie jest niedozwolone.

Skarżący Nauris Rakuzovs wskazał, że kwestionowana norma narusza jego wolność wyznania²⁵. Sąd Konstytucyjny zauważył, że norma ta rzeczywiście ogranicza wolność wyznania, ponieważ ani Rada Ministrów, ani Administracja Więzienna nie wykazały, że przedmioty religijne stanowiłyby większe zagrożenie dla bezpieczeństwa publicznego niż te, których przechowywanie jest dozwolone.

Dalej Sąd Konstytucyjny uznał sporną normę za niezgodną z art. 99 Konstytucji. Wskazał, że Rada Ministrów ma obowiązek ustanowienia jednolitych zasad, tak aby administracja miejsca pozbawienia wolności miała możliwość decydowania o zezwoleniu lub zakazie przechowywania przedmiotów religijnych przez osoby skazane, biorąc pod uwagę indywidualne okoliczności danej sprawy. Zważywszy na fakt, że wdrożenie nowego rozporządzenia wymaga czasu, Sąd Konstytucyjny stwierdził nieważność spornej normy od 1 października 2011 r.²⁶

²⁵ Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 6 maja 2010 r. potwierdził również, że wolność wyznania składa się z dwóch części – wiary wewnętrznej, która odnosi się do *forum internum* osoby i jest prawem absolutnym, ponieważ każdy ma prawo wierzyć lub nie wierzyć, komu chce, oraz ujawniania przekonań religijnych, co nie jest prawem absolutnym. W tej sprawie osadzony w zakładzie karnym skarżył się, że nie ma możliwości zdobycia podstawowego wykształcenia i dlatego jest zdegradowany. Ponadto ponieważ wnioskodawca Nauris Rakuzovs jest muzułmaninem (w związku z tym nie je mięsa, ryb ani jajek), zmuszony jest odmówić przyjęcia oferowanego jedzenia i głodować. Skarżącemu bezprawnie odmówiono również dostępu do produktów higienicznych – szczoteczki do zębów, pasty do zębów, papieru toaletowego i mydła – w wyniku czego cztery zęby zostały uszkodzone, pojawiła się wysypka, został zmuszony do chodzenia brudnym i był poniżany. Wreszcie wnioskodawcy odmawiano możliwości pracy, wypłacić odszkodowania ofierze czy w końcu kupić żywności zgodnie z jego przekonaniami religijnymi. Sąd Najwyższy uznał, że wolność wyznania obejmuje szeroki zakres działań. Dotyczy to również przejawów, które są integralną częścią działalności religijnej, w tym budowy domów modlitwy, stosowania rytuałów, posługiwania się symbolami oraz przestrzegania świąt i dni odpoczynku. Przejawy wolności religijnej mogą również obejmować zwyczaje, takie jak przestrzeganie zasad jedzenia, noszenie innego ubrania lub nakrycia głowy oraz używanie określonego języka. Stosowanie żywienia zgodnego z przekonaniami religijnymi jako ważnego składnika niektórych religii, zdaniem Sądu Najwyższego, niewątpliwie mieści się w zakresie wolności religijnej. Ponadto nie ma znaczenia, czy dana osoba przebywa w więzieniu. To, czy państwo w uzasadniony sposób ogranicza wolność wyznania więźnia bez względu na chęć spożywania posiłków zgodnie z jego przekonaniami religijnymi, należy ocenić, uwzględniając treść art. 116 Konstytucji, art. 9 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz art. 18 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych. Ponadto ograniczenie, np. wolności religii, musi być przewidziane przez prawo, uzasadnione ważnym celem oraz konieczne w demokratycznym społeczeństwie; zob. https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs?nr=SKA-160%2F2010&date_from=&date_to=&case_nr=&cli_nr=&dep=&ruling=&name= [dostęp: 14 lutego 2022].

²⁶ Orzeczenie Sądu Konstytucyjnego z dnia 18 marca 2011, sygn. akt nr 2010-50-03, *The Constitutional Court of the Republic of Latvia, Selected Case-law of The Constitutional Court of The Republic of Latvia: 1996–2017*, Riga 2018, <https://www.satv.tiesa.gov.lv/other/2018-ST-Zelta-gala%20versija.pdf> [dostęp: 14 lutego 2022], s. 272–276.

PODSUMOWANIE

Mimo iż dorobek Sądu Konstytucyjnego w zakresie wolności religii nie jest rozbudowany, to jednak w sposób znaczący wpłynął na nowelizacje ustawy o organizacjach religijnych²⁷. Nie bez znaczenia są też, dla sposobu rozumienia tego prawa, doświadczenia poprzedniego ustroju. Ideologia radziecka miała na celu ograniczenie wolności jednostki na rzecz wartości i interesów kolektywu. Życie społeczeństwa i jednostki regulowane było we wszystkich szczegółach. Dlatego jednostka miała ograniczoną wolność wyboru, ograniczone prawo do samostanowienia. Sąd Konstytucyjny ocenił szereg ograniczeń praw podstawowych osoby, kreowanych przez ustawodawcę, które były „zakazami bezwzględnymi”, czyli tymi, które nie mają ostatecznego terminu, nie są przejrzyste, nawet gdy zmieniają się okoliczności.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

- Balodis R., *On the Situation in Latvia in Respect of Observing the European Convention on Human Rights Connection with Realisation of the Rights Included in Article 9*, http://home.lu.lv/~rbalodis/Publikacijas/Church_Law/ECHR_Article_9_Cyprus_Balodis_o8.pdf [dostęp: 14 lutego 2022].
- Balodis R., *Państwo i kościół w Łotwie* [w:] G. Robbers (red.), *Państwo i kościół w krajach Unii Europejskiej*, tłum. J. Łopatowska-Rynkowska, M. Rynkowski, Wrocław 2007.
- Brikmane E., *O statusie Łotewskiego Kościoła Prawosławnego*, LV portal, <https://lvportals.lv/skaidrojum/344895-par-latvijas-pareizticigas-baznicas-statusu-2022> [dostęp: 23 września 2022].
- Dārziņa L., *Ierobežojumi draudzēm izveidot baznīcu neatbilst Satversmei* [Ograniczenia dotyczące zakładania kościoła przez kongregacje są niezgodne z Konstytucją], <https://lvportals.lv/tiesas/295198-ierobezojumi-draudzem-izveidot-baznicu-neatbilst-Konstytucijai-2018> [dostęp: 16 lutego 2022].
- Geikina L., *Apziņas brīvība un reliģisko organizāciju likums: Latvijas un Krievijas gadījumi* (*Freedom of Conscience and the Law on Religious Organisations: Cases of Latvia and Russia*), „Cels / Way” 2018, nr 69, s. 45–60.

²⁷ Aktualnie ustawa była nowelizowana dziewięć razy. Ostatnia nowelizacja (na skutek orzeczenia Sądu Konstytucyjnego) weszła w życie 27 kwietnia 2018 r.; zob. <https://likumi.lv/doc.php?id=36874> [dostęp: 15 lutego 2022].

- Giżyńska M., *Model relacji państwo-kościół w Republice Łotewskiej*, „*Studia Politolologiczne*” 2012, t. 23, s. 289–299.
- Nowicki M.A., *Kościół Metropolitalny Besarabii i inni przeciwko Mołdawii – wyrok ETPC z dnia 13 grudnia 2001 r., skarga nr 45701/99* [w:] *Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 1999–2004*, oprac. M.A. Nowicki, Kraków 2005.
- Sobański R., *Prawo kanoniczne a krajowy porządek prawny*, „*Państwo i Prawo*” 1999, z. 6, s. 3–17.
- The Constitutional Court of the Republic of Latvia, *Selected Case-law of The Constitutional Court of The Republic of Latvia: 1996–2017*, Riga 2018.
- Ziemelis V., *Baznīca un valsts – šķirti vai kopā ?* [*Kościół i państwo – rozdzieleni czy razem?*], <https://www.delfi.lv/news/versijas/valdis-ziemelis-baznica-un-valsts-skirti-vai-kopa.d?id=16907653> [dostęp: 17 lutego 2022].

AKTY NORMATYWNE

- Latvijas Republikas Satversmes, Latvijas Vēstnesis, 01.07.1993 Nr 43. Tekst w języku angielskim dostępny na stronie internetowej: www.satv.tiesa.gov.lv; tekst polski: Konstytucja Republiki Łotewskiej uchwalona na Zgromadzeniu Ustawodawczym 15 lutego 1922 r. i wprowadzona w życie 7 listopada 1922 r., tłum. L. Gołubiec, Warszawa 2001.
- Religisko organizaciju Likus z dnia 7 września 1995 r., Latvijas Vestnesis, 26.09.1995 Nr 146 ze zm.; tekst ustawy w języku angielskim dostępny na stronie internetowej: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/36874-law-on-religious-organisations> [dostęp: 13 lutego 2022].

ORZECZNICTWO

- Orzeczenie Sądu Konstytucyjnego z dnia 10 listopada 2009 r., sygn. akt nr 2009-13-0106.
- Orzeczenie Sądu Konstytucyjnego z dnia 26 kwietnia 2018 r., sygn. akt nr 2017-18-01.
- Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 30 czerwca 2020 r., sygn. akt nr SKA-233/2020.
- Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 6 maja 2010 r., sygn. akt nr SKA-160/2010.
- Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 6 października 2022 r., sygn. akt nr SKA-335/2022.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 1 lipca 1997 r. w sprawie Kalać przeciwko Turcji, skarga nr 20704/92.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 13 grudnia 2001 r. w sprawie Kościół Metropolitalny Besarabii i inni przeciwko Mołdawii, skarga nr 45701/99.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 15 września 2009 r. w sprawie Miroļubovs przeciwko Łotwie, skarga nr 798/05.

Pojęcie wolności religijnej w Republice Łotewskiej

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 25 maja 1993 r. w sprawie Kokkinakis przeciwko Grecji, skarga nr 14307/88.

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 5 października 2006 r. w sprawie Moskiewski Oddział Armii Zbawienia przeciwko Rosji, skarga nr 72881/01.

Wyrok Wielkiej Izby Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 18 lutego 1999 r. w sprawie Buscarini i inni przeciwko San Marino, skarga nr 24645/94.

Wyrok Wielkiej Izby Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 26 kwietnia 2016 r. w sprawie Izzettin Dogan i inni przeciwko Turcji, skarga nr 62649/10.

STRESZCZENIE

Celem, jaki postawiły sobie autorki w poniższym tekście, jest analiza orzecznictwa łotewskiego Sądu Konstytucyjnego i Sądu Najwyższego w kwestii zagadnień dotyczących wolności sumienia i wyznania. Szczególna uwaga poświęcona została problemom związanym z funkcjonowaniem Kościołów (tj. zakazu rejestracji Kościoła ze względu na wprowadzającą w błąd nazwę) czy ograniczeniami wolności wyznania więźniów. Autorki poddają analizie także normy konstytucyjne oraz ustawowe odnoszące się do wolności religijnej w Republice Łotewskiej.

Słowa kluczowe: wolność sumienia, wolność wyznania, Republika Łotewska, orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego

SUMMARY

CONCEPT OF FREEDOM OF RELIGION IN THE REPUBLIC OF LATVIA

The authors' aim to analyze the jurisprudence of the Latvian Constitutional Court and the Supreme Court on issues concerning freedom of conscience and religion. Particular attention has been given to problems related to the functioning of churches (i.e., prohibition of church registration due to a misleading name) or restrictions on prisoners' freedom of religion. The authors also analyze the constitutional and statutory norms relating to religious freedom in the Republic of Latvia.

Keywords: freedom of conscience, freedom of religion, Republic of Latvia, Constitutional Court case law